

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДОРОСЛИХ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Актуальність проблеми освіти дорослих зумовлено новими вимогами до освіти в контексті інтенсивних соціально-економічних трансформацій та демократизації європейського суспільства. Зростаючий розрив між кваліфікацією особи та потребами ринку актуалізує питання про надання кожному громадянину можливостей неперервного поновлення знань та вмінь. У ХХ столітті людство усвідомило, що шкільної (і навіть університетської) освіти недостатньо для розв'язання нових проблем, скажімо, таких, як від'ємний демографічний процес, виснаженість ресурсів, соціальні і національні конфлікти, екологічна криза, ядерна безпека і можливо, найбільшою з них проблем, спричиненою кризою компетентності людини.

За оцінками спеціалістів США щорічно оновлюється 5 % теоретичних і 20 % професійних знань, якими володіють інженери, лікарі, педагоги та інші фахівці¹. У сучасному світі знання змінюються швидше, ніж відбувається зміна поколінь. Тому, природно, що одна з провідних ролей в оновленні системи суспільних відносин відводиться освіті дорослих, яка виступає своєрідним індикатором рівня розвитку економічних, технічного, наукового, культурного, морального потенціалу країни.

Нині освіта дорослої людини є нагальною необхідністю, що покликана не тільки гарантувати професійну зайнятість, а й забезпечити всебічний розвиток та самовдосконалення особистості. Згідно матеріалів V Міжнародної конференції з освіти дорослих (м. Гамбург, 1997), саме освіта дорослих була визнана ключем до ХХІ століття та одним з унікальних засобів стабільного розвитку суспільства.

Процес реформування системи освіти дорослих в Україні ґрунтуються на Законах «Про освіту» (1991), «Про професійно-технічну освіту» (1998), «Про вищу освіту» (2002), «Концепції розвитку дистанційної освіти» (2000), «Національній доктрині розвитку освіти в ХХІ столітті» (2002), де передбачено поступові кроки щодо оновлення структури та змісту різних елементів системи освіти дорослих.

Важливою умовою ефективної реалізації основних законів є не тільки використання усього кращого з вітчизняної педагогічної спадщини, а й, з огляду на наявний процес інтеграції України до світового освітнього середовища, наукове дослідження та впровадження зарубіжного досвіду, орієнтованого на розбудову демократичної системи освіти дорослих.

Протягом останніх років спостерігається кількісне зростання дорослих, що навчаються, у системах післядипломної освіти, підвищення кваліфікації, перекваліфікації. Саме тому виникає необхідність дослідження проблематики освіти дорослих, яка безпосередньо пов'язана із цією сферою.

Мета статті полягає в характеристиці та аналізі розвитку європейської освіти дорослих на порівняльно-педагогічному міжнародному рівні.

Серед провідних тенденцій визначаємо її модернізацію у другій половині ХХ століття, розвиток методологічних основ на сучасному етапі та в процесі

¹ Сігаєва Л. Є. Концепція розвитку освіти дорослих в Україні / Сігаєва Л. Є. – К. : ЕКМО. – 2009. – С. 5.

історичного становлення. Проте потребують узгодження різноманітні трактування понять методології порівняльних досліджень у сфері освіти дорослих, зокрема категорії, закони, функції, філософія, міждисциплінарний підхід, методологія андрагогіки, наукового пізнання, наукового дослідження, розвитку мислення дорослої людини.

Аналіз наукової літератури свідчить, що сучасний етап світового розвитку характеризується зростанням ролі освіти дорослих у забезпечені позитивних змін різних сторін життя суспільства. У такому навченні важливо зважати на особливості дорослої людини, зокрема її життєвий досвід, який необхідно використовувати в навчанні в якості компоненту змісту. Для прикладу, британські дослідники наводять різні особливості дорослих, які необхідно враховувати в навчанні, головними з яких є:

- наявність у дорослих власної мотивації до навчання;
- детермінованість процесу навчання професійними, соціальними, побутовими і тимчасовими чинниками;
- наявність певних навчальних стереотипів унаслідок попереднього навчального досвіду, які можуть сприяти чи заважати новому навчанню².

Освіта дорослих відрізняється від дитячо-юнацької освіти своїми цінностями і мотивами, метою і завданнями, змістом і формою організації, способами контролю й оцінки, а отже і своїми результатами. Для забезпечення високого рівня ефективності освіти дорослої людини важливо проаналізувати кожен із зазначених компонентів та усвідомити їхні особливості. Розглянемо зміст навчання.

Зміст неперервної професійної освіти дорослих зумовлений, по-перше, потребами суспільства, по-друге – потребами самого фахівця. Освіта визначається як процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок, як необхідна умова підготовки людини до життя і праці, як система цілеспрямованої дії на особистість з метою її адаптації до потреб суспільства. Потреби суспільства часто співвідносяться з потребами держави, що призводить до ототожнення соціального замовлення з державним замовленням.

Питання змісту освіти дорослих, як зазначає російська вчена М. Д. Матюшкіна, можна розглядати в таких аспектах:

- 1) освіта як спосіб вирішення життєвих проблем дорослої людини;
- 2) проблемність як характеристика подання матеріалу, за якою знання передаються не у вигляді готового підсумку, рецепту (дорослі самі навчаються, залучаючись до евристичного пошуку рішень; при цьому актуалізуються їхні знання, досвід, аналітичні вміння, усвідомлюється недостатність знань і тим самим стимулюється пізнавальний процес);
- 3) проблема як вихід за межі конкретної галузі у більш широкі сфери науки, суспільного життя, мистецтва;
- 4) зв'язок навчання з глобальними проблемами людини і людства³.

² Коваленко С. М. Тенденції розвитку освіти дорослих в Англії (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Коваленко Світлана Миколаївна. – К., 2005. – С. 54 – 59.

³ Матюшкина М. Д. Основные характеристики образования взрослых / М. Д. Матюшкина // Андрагогика: материалы к глоссарию : [науч. ред. С. Г. Вершловский и др.]. –СПб. : СПб АПО, 2004. – Вып.1. – С. 34 – 39.

Навчання дорослих є найбільш мобільною сферою освіти. Для забезпечення оперативності змісту освіти дорослих вона повинна бути відкритою, а її організація повинна допускати практично неперервне коригування навчальних програм, планів. При цьому повинні враховуватися як важливі запити дорослих людей, їхні потреби, актуальність наукових знань, так і зміни, які відбуваються в соціально-економічній і політичній ситуації в країні.

Специфіка освіти дорослих полягає, насамперед, у тому, що її контингентом є залучені в сферу зайнятості повнолітні громадяни. Звідси важливий методологічний принцип, якого необхідно дотримуватися у формуванні нормативно-правової бази: законодавство про освіту дорослих повинно регулювати відносини, пов'язані з професійною діяльністю, з різними сторонами життя людини, суспільства, держави.

Освіта дорослих базується на теорії навчання дорослих – андрагогіці, науково-методичним підґрунтам якої є технологія навчання дорослих. В її основі також концепція вільного, «відкритого» навчання (англ. open learning), психологія навчання дорослих, що розвивається в контексті неперервної освіти людини впродовж усього життя.

Термін «андрагогіка» був введений у науковий обіг німецьким філософом О. Каппом у 1833 р. для опису періоду доросlostі в освіті людини⁴. Сучасне застосування інновацій у цій сфері освіти дорослих можливо на основі дистанційної форми навчання, використання комунікаційних технологій, оскільки ця царина не може ефективно функціонувати і розвиватися без сучасної інформаційної підтримки, що передбачає створення баз даних, використання комп’ютерних технологій та можливостей системи Інтернет.

У цьому контексті Інститут освіти ЮНЕСКО в Гамбурзі істотно впливає на формування європейської політики в освіті дорослих і надає низку послуг національним мережам, організаціям і фахівцям у вигляді тренінгових та стипендіальних програм. Він є найбільшим центром інформації і документації, а його співробітники надають консультативну допомогу фахівцям різних регіонів країн світу.

У навчанні дорослих людей, як уже відмічалося, важливо врахувати особливості дорослих, зокрема наявність у них сформованого життєвого досвіду. Для ефективності такого навчання, на думку О. В. Топоркової, андрагогам рекомендується дотримуватися таких правил:

- 1) допомагати дорослим виявляти освітні потреби, використовувати вже набутий досвід і здобуті знання для їх подальшого навчання;
- 2) виявляти толерантність до можливих фізичних недоліків дорослих;
- 3) ознайомити слухачів з ефективними технологіями навчання і самонавчання, які допоможуть сформувати їм необхідні когнітивні вміння і навички як практичного, так і теоретичного характеру;
- 4) використовувати методи навчання, які посилюють відчуття власної гідності і розвивають інші людські якості;
- 5) створювати на заняттях комфортну психологічну атмосферу, що полягає у

⁴ Ничкало Н. Г. Андрагогіка в системі педагогічних наук / Ничкало Н. Г. // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. праць. – К. – Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2009. – Вип.1. – С. 7 – 19.

взаємодії андрагога і дорослої людини⁵.

У європейських дискусіях з проблем освіти дорослих прийнято використовувати різноманітні терміни: "lifelong learning" (навчання впродовж життя) "lifewide learning" (навчання все життя, тобто таке, що включає всі форми навчання: 1) формальні з видачею сертифіката чи диплома; 2) неформальні, які здійснюються на семінарах, конференціях; 3) інформальні, тобто самоосвіту за допомогою спілкування, використання ЗМІ, читання тощо). Серед багатьох актуальних проблем передусім постає питання системного вдосконалення теорії та практики освіти дорослих у контексті системи неперервної освіти.

Аналізуючи європейські тенденції розвитку освіти дорослих важливе значення для нас має польська система освіти дорослих, яка близька нам по розумінню і тому вивчити методи, принципи навчання в цілому є для нас актуальним питанням. Динамічні політичні та соціально-економічні зміни в Польщі, які відбулися впродовж останніх років, уплинули на систему освіти і поставили перед нею нові організаційні та програмні вимоги. Не лишилася осторонь прогресивних перебудов і професійна підготовка дорослих. Стратегія розвитку якої містять плани і проекти його реформування, що становлять інтерес і для України. У контексті порушених у них проблем у Польщі в другій половині 1990-х років розгортаються теоретичні дослідження і робляться практичні кроки по розробці концепції реформування освіти дорослих. Прикладом є успішний відхід освіти для дорослих від шкільної системи на користь позашкільної, що характеризується значною гнучкістю, високою мобільністю і новаторськими рішеннями у методах роботи⁶.

В організації освіти для дорослих у Польщі можна виокремити два підходи. Перший з них покладає організацію освіти дорослих і забезпечення її функціонування на державу і місцеве самоврядування. Другий підхід передбачає ринкові відносини, у ньому обмежена роль держави у визначені мети навчання і контролю, роботи центрів освіти. Особливості формування центрів визначаються потребами ринку праці та економічного розвитку регіону.

Механізми вільного освітнього ринку дорослих уже діють у всій Польщі і знаходять відображення в зростаючій з кожним роком кількості недержавних шкіл і центрів неперервного навчання. Згідно з чинним законодавством держава координує їхню діяльність, веде реєстрацію і здійснює педагогічний контроль через місцеві відділи освіти⁷.

Потреби реформаційного руху в системі освіти дорослих у Польщі стимулюють появу певних висновків щодо важливості інноваційних процесів у перепідготовці вчителів шкіл різного рівня, в якому особливе значення відіграє особистість учителя. І, безперечно, його роль у процесі навчання та виховання зростатиме дедалі більше. Цей факт засвідчується в наукових дослідженнях та працях учених Польщі та інших країн (В. Загінський, Ч. Купісевіч, З. Цвенцінський, Г. Квятковська, Р. Осовський,

⁵ Топоркова О. В. Дополнительное образование: тенденции развития во второй половине XX века в Великобритании / О. В. Топоркова, А. М. Митина // Новые образовательные системы и технологии обучения в вузах : межвуз. сб. науч. тр. – Волгоград : Политехник, 2000. – Вып.6. – 4.2. – С. 15 – 20.

⁶ Raport o rozwoju społecznym. – Polska 1998. Doczen do edukacji. Warszawa, 1988.

⁷ Мушинські А. Організаційно-педагогічні умови професійного навчання в центрах неперервної освіти Польщі: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Мушинські Адам. – Тернопіль, 2004. – С. 37 – 39.

Т. Новацький, Х. Беднарчик та інші). Також знаходять своє відображення у дослідженнях учених України (В. А. Андрушенко, В. І. Бондар, І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало), які розглядають реформування системи освіти як чинник, що цілеспрямовано і планомірно оптимізує процес підготовки та перепідготовки вчителя нової доби і водночас надає йому значну допомогу в самовихованні та самовдосконаленні, що, у свою чергу, стає передумовою досягнення мети – повної реалізації людської сутності.

У розбудові післядипломної педагогічної освіти в Польщі та України поєднується історія, політичні традиції та реальні соціокультурні умови функціонування освітньої системи. Післядипломна педагогічна освіта розвивається в кожній країні власними шляхами і здійснюється в різних організаційних формах, виявляючи суперечливі тенденції – узгодження й демократизацію на європейському з урізноманітненням на національному рівні.

Польща накопичила значний досвід створення і реалізації планів реформування та осучаснення системи освіти дорослих, вивчення якого дає важливий матеріал для виконання положень Національної доктрини розвитку освіти України в ХХІ столітті. Із сукупності отриманих нами результатів випливає, що подальше розширення і модернізація системи післядипломної освіти педагогічних працівників в Україні потребує вивчення і наукового осмислення європейського, зокрема польського, досвіду післядипломної педагогічної освіти за умови збереження, критичного аналізу й розвитку вітчизняних надбань у цій сфері. Однією з найбільш актуальних проблем освіти дорослих в Україні є проблема формування професійної культури майбутніх фахівців, їхньої конкурентоздатності, адаптації до сучасних умов та вимог ринку праці.

Серед причин відставання освіти дорослих України від практики технологічно розвинених країн можна виокремити такі:

- недооцінка потенційних можливостей освіти дорослих;
- недостатнє наукове обґрунтування освітньої політики в цілому;
- відсутність необхідної нормативної і правової бази;
- недостатнє дослідження зарубіжного досвіду в цій сфері;
- замала кількість рекомендаційних документів міжнародних організацій.

Саме тому, на наш погляд, є актуальним досліджувати порівняльно-педагогічні аспекти розвитку освіти дорослих, а також виявляти зв'язок з сучасністю. Отже, можна стверджувати, що існує необхідність вирішення актуальних завдань, поставлених теперішнім часом перед освітою дорослих, що неможливо без усвідомлення провідних тенденцій дослідження у цій сфері, адекватного і зацікавленого ставлення до цієї галузі громадськості, фахівців та, що важливо, представників різних державних установ (громадських організацій, рухів, налагодження між ними конструктивної співпраці). Це буде передумовою формування в суспільній свідомості відповідного ставлення до цієї проблеми, яка відтепер є необхідною засадою розвитку концептуального бачення, пошуку науково обґрунтованих і практично орієнтованих способів її вирішення.